

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США ТА УКРАЇНА В ПЕРІОД ЗАВЕРШЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

Стаття присвячена огляду східноєвропейського вектору в зовнішньополітичних пріоритетах США в період завершення “холодної війни”, а також визначенню місця України у нових геополітичних умовах з позицій її нинішньої приналежності до східноєвропейського регіону.

З часів завершення “холодної війни” східноєвропейський вектор зовнішньої політики США певною мірою трансформувався: були винайдені нові засади, принципи та заходи американської політики щодо Східної Європи; взаємини з країнами колишнього соціалістичного табору перейшли з американсько-радянських у площину американсько-європейських відносин; основні прояви “нової” східноєвропейської політики поширилися на колишні радянські республіки, у тому числі і на Україну. Втім, другорядність та підпорядкованість американсько-російським відносинам навіть “нового” східноєвропейського регіону залишилася характерною рисою американської політики в Європі. Прикладом цього може бути політика США щодо незалежної України.

Ключові слова: «холодна війна», східноєвропейський регіон, Сполучені Штати Америки, Україна, зовнішня політика.

Події “холодної війни” та майже 50-річного протистояння між наддержавами та їх сателітами – були, є та залишатимуться під перехресною увагою істориків, політологів та суспільствознавців. Науковий інтерес до означеної проблематики здається спровокованим не тільки самою цікавістю до недалекого минулого, у якому багато хто був активним учасником та “творцем” подій, а у першу чергу тим, що відлуння холодної війни і дотепер має великий вплив на роль та місце держав на міжнародній арені. У зв’язку з тим, що після “холодної війни” Україна здобула можливість ведення самостійної зовнішньої політики та стала частиною східноєв-

**БЕССОНОВА М.М.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Запорізького
національного університету**

ропейського регіону, актуальним залишається визначення її місця серед зовнішньополітичних пріоритетів США.

Різноманітні аспекти східноєвропейської політики США, ролі України для американських зовнішньополітичних пріоритетів, історії міжнародних відносин доби холодної війни та по її завершенню – вже достатньою мірою висвітлені як у вітчизняній, так і у зарубіжній історіографії, політологічних та навіть філологічних дослідженнях¹. Цілком природно, що для вітчизняних науковців найбільш важливим є той сегмент досліджень, який має безпосереднє відношення до України. Метою даної публікації є намір проаналізувати східноєвропейський вектор у зовнішньополітичних пріоритетах США в період завершення “холодної війни”, а також визначити місце України у нових геополітичних умовах з позицій її нинішньої приналежності до східноєвропейського регіону.

Перш, ніж перейти безпосередньо до викладення основних ідей даної публікації, необхідно визначитись з поняттям “Східна Європа”, яке є одним з дискусійних в історії міжнародних відносин. Термін, який своїм походженням зобов’язаний географії і сам по собі означає східну частину європейського континенту, не має єдиного визнаного більшістю дослідників чіткого “списку” держав, яких до нього включають. У даній статті поняття “Східна Європа” береться у політичному тлумаченні часів “холодної війни”, а саме за східноєвропейські країни береться сукупність держав так званого соціалістичного табору, міжнародний статус яких визначався їх перебуванням у фарватері політики СРСР. Слід відзначити, що по відношенню до цих країн як у документах, так і у публічних промовах представників американської влади в період завершення холодної війни використовувалися паралельно поняття “Східна Європа”, “Центральна та Східна Європа”, “Центрально-Східна Європа”². Із завершенням біполярного протистояння переважна більшість країн колишнього соціалістичного табору інтегрувалася до європейських та євроатлантичних структур, отже у політичному відношенні “Східна Європа” радикально змінилася. Новими східноєвропейськими країнами стали колишні республіки Радянського Союзу, серед них і Україна.

Впродовж XX століття країни східної частини європейського континенту знаходилися на периферії американських зовнішньополітичних інтересів. Історія залучення США до європейських справ власне і починається в означеному столітті, з відходом від так званої політики ізоляціонізму. Якщо спробувати виділити окремий східноєвропейський вектор американської зовнішньої політики, то його

можна помітити лише з середини XX ст. У першій половині XX ст. з часів активізації європейської політики США як такої та до завершення Другої світової війни країни Східної Європи розглядалися у загальноєвропейському контексті і не становили окремого інтересу для США. У післявоєнний період місце Східної Європи серед регіональних напрямків зовнішньої політики США змінилося. Із оформленням системи військово-політичних блоків та розколом світу на два табори Східна Європа зайняла окреме, хоч і другорядне місце серед зовнішньополітичних пріоритетів США. Особливістю часів “холодної війни” стало підпорядкування американської східноєвропейської політики відносною США–СРСР у контексті антирадянської політики³. Цей період вже ґрунтовно проаналізований як у зарубіжній, так і у вітчизняній історіографії радянського та пострадянського періодів, тому ми не будемо на ньому зупинятися. Відзначимо лише те, що акценти у характеристиці американської східноєвропейської політики другої половини XX ст. як правило визначалися приналежністю істориків до східного чи західного блоку.

Найбільш яскравим періодом в історії східноєвропейської політики можна назвати час антитоталітарних демократичних революцій у 1989 р. Саме в цей час, хоч і на невеликий період, Східна Європа вийшла на перше місце серед зовнішньополітичних інтересів США. Тому зупинимося на ньому детальніше.

У першу чергу необхідно зробити короткий огляд геополітичної ситуації, на фоні якої відбувалися зміни у східноєвропейській політиці США. Початок трансформації суспільно-політичного та економічного життя у соціалістичних країнах у 1989 р. спричинив радикальні зміни у всій системі міжнародних відносин, що склалася після Другої світової війни. Необхідність адекватного реагування на події у регіоні поставила перед США низку проблем, вирішення яких було стратегічно важливим, бо разом із трансформацією у світі, змінювалася роль та місце у ньому Сполучених Штатів.

На потребу дня ставало питання формулювання нових завдань та цілей американської східноєвропейської політики із врахуванням нового історичного контексту. Поліпшення американсько-радянських відносин значною мірою зумовлювало стриманий, обережний характер реакції США на революційні зміни, що відбувалися в країнах регіону. Пріоритет стосунків з СРСР залишався головним чинником американської зовнішньої політики: тому наслідки будь-якої дії США у Східній Європі попередньо розглядалися здебільшого з боку їхнього впливу на американсько-радянські взаємини.

Із поширенням економічної та політичної лібе-

ралізації східноєвропейських країн та невтручанням СРСР в ці процеси наявною ставала ймовірність виникненням так званого “геополітичного вакууму” у Східній Європі, що стало підставою для певного суперництва між Західною Європою та США, які намагалися тепер зайняти місце СРСР. Для Сполучених Штатів ситуація ускладнювалася активізацією інтеграційного процесу у західноєвропейських країнах, що на фоні виключення східноєвропейських країн зі сфери радянського впливу створювало умови для їх залучення до вищезначеного процесу. Це становило реальну загрозу для подальшої присутності США на континенті, яка раніше легітимувалася необхідністю протистояти СРСР та гарантувати безпеку та стабільність в Європі. Тому однією з визначальних потреб американської політики ставало винаходження потенційних конфронтаційних чи конфліктних ситуацій, до вирішення яких мали залучатися й США.

Найкращою підставою для цього була ситуація, що склалася в Європі з приводу вирішення питання про об’єднання Німеччини. З одного боку, реалізація цієї ідеї створювала новий політичний та економічний центр, навколо якого природно мали об’єднатися інші європейські країни, що робило зайвою військову присутність США та їх залучення до вирішення європейських проблем. Але, з іншого боку, не зважаючи на інтенсивний інтеграційний процес, провідні західноєвропейські країни, такі як Великобританія та Франція не погоджувалися з тим, що в Європі виникне нова сила, хоча й усвідомлювалася неминучість возз’єднання двох Німеччин. Наприкінці 1989 р. у зв’язку із падінням Берлінської стіни та проголошенням 10-пунктної програми Г. Коля щодо об’єднання Німеччини для США виникла реальна можливість відіграти провідну роль у переговорах між ФРН та країнами-переможцями Другої світової війни в якості посередника⁴. Це забезпечило активну участь Сполучених Штатів у вирішенні одного з проблематичних питань європейської безпеки періоду кінця 1989-першої половини 1990 рр.

Наприкінці 1980-х-на початку 1990-х рр. на перший план виходить ще один фактор міжнародних відносин, який дозволив США зберегти своє залучення до справ європейського континенту. Це – процес роззброєння та контролю за різними типами зброї, який був одним з ключевих питань тогочасних міжнародних відносин. На останньому етапі “холодної війни”, а саме за часів другого терміну президентства Р. Рейгана обговорення цього питання сприяло покращенню американсько-радянських відносин та мало наслідком налагодження більш тісного контакту між наддержавами. За президентства Дж. Буша-старшого це стало одним з важливих аспектів американської політики у Єв-

ропі, яке надавало американцям можливість та легітимні підстави і надалі займати провідне місце у вирішенні актуальних питань, пов’язаних із своєрідною демілітаризацією Європи. Так, ще у березні 1989 р. тогочасний держсекретар США Дж. Бейкер охарактеризував Європу як найбільш озброєний континент світу⁵. А у директиві з національної безпеки № 23 від 22 вересня 1989 р. зазначено: «Ми будемо пильними, визнаючи, що Радянський Союз все ще управляється авторитарними методами та його могутні збройні сили залишаються загрозою для нашої безпеки та безпеки наших союзників»⁶.

Для США на той період було актуальним й питання військової присутності в Європі, яка у зв’язку з процесами роззброєння та зникнення комуністичної загрози, мала скорочуватися. Зменшення ролі НАТО, пов’язане із похваленням інтеграційного процесу та зростанням впливу західноєвропейських оборонних структур, також впливало на скорочення участі США у забезпеченні стабільності на континенті. Але бажання деяких європейських країн, і, як не парадоксально, СРСР, стосовно того, аби американські війська певний час залишалися в Європі, продиктоване намаганням утворити противагу Німеччині, співпадало з інтересами США, та було однією з легітимних підстав подальшої військової присутності Сполучених Штатів у Європі та залучення до вирішення певних європейських проблем. Під час серпневого перевороту 1991 р. в СРСР питання контролю над зброєю було одним з тих, на якому акцентувалася увага США при характеристиці подій в СРСР. Так, називаючи усунення М. Горбачова від влади незаконним, Дж. Бейкер підкреслював, що заперечуючи легітимність перевороту, США як і раніше залишаються задіяними у процесі контролю над озброєннями, незалежно від того, хто нестиме відповідальність у Москві⁷.

В цілому, формування нових підходів американської східноєвропейської політики у 1989 – першій половині 1990 рр. відбувалося у складних геополітичних умовах. Наявною була поступова переорієнтація східноєвропейського “вектору” американської політики із радянського до європейського контексту, хоч певний час і зберігалася підпорядкованість взаєминам з СРСР. Змінювався й характер взаємин США із західноєвропейськими країнами, що мало свій прояв у визнанні союзників по НАТО рівноправними партнерами, у проголошенні намірів відмови від домінування у європейських та трансатлантичних організаціях, зменшення контролю за відносинами західноєвропейських держав з країнами Східної Європи, усвідомлення необхідності передачі лідерства в регіоні до країн ЄС. Так, за словами Дж. Бейкера: “співпраця з нашими союзниками є свідченням нашої сили, а не слабкості”⁸.

Слід відзначити, що у зв’язку із трансформацією

Східної Європи та СРСР змінювалася і загальна риторика американської зовнішньої політики. Впродовж “холодної війни” її головними складовими були “демократія” та “антикомунізм”, які проявлялися і в американсько-радянських відносинах, і у політиці США щодо Східної Європи. З 1989 р. антикомуністична риторика остаточно зникає, що було викликано позитивними змінами у взаємовідносинах наддержав. Окрім того, таємна дипломатія підтримки антикомуністичної опозиції, яка раніше була характерною для американської східноєвропейської політики, змінилася на відкриту офіційну політику, бо опозиція прийшла до влади.

На зміну антикомуністичним гаслам прийшла нова риторика, яку можна визначити у своєрідній формулі “демократія + реформи”. Так, після тривалої боротьби проти комунізму, нова місія США у світі характеризувалася як “захист та консолідація демократії”, “демократія як регіональна мета”, “нова ера демократії”, а досягнення демократії у всіх регіонах світу пов’язувалося у першу чергу з реформами⁹. Саме у такому контексті розглядалися процеси переходу східноєвропейських країн від командної економіки та авторитарних політичних форм правління до демократичного устрою та ринкової економіки: “Економічні реформи та краща міжнародна безпека зможуть трансформувати революції 1989 р. на демократії 1990-х років”¹⁰. Слід одразу відзначити, що аналогічні заяви поширювалися не тільки на країни Східної Європи, а й на Радянський Союз, та після його розпаду – на колишні радянські республіки. Так, одразу після провалу державного перевороту у серпні 1991 р., основними принципами, на яких США прагнули продовжувати відносини з СРСР, декларувалися наступним чином: продовження реформ, поважання прав людини, примирення між центром та республіками¹¹.

Визначивши геополітичний контекст та риторику нових підходів американської східноєвропейської політики, спробуємо дати узагальнюючу характеристику її практичного втілення. Специфікою 1989 р. було саме те, що США мали відмовитися від традиційної політики щодо держав Східної Європи, яка здійснювалася впродовж попередніх 40 років “холодної війни” та трансформувати ті підходи, які могли бути у нагоді в нових історичних умовах.

Влітку-восени 1989 р. в обох палатах Конгресу США та в адміністрації президента відбувалося активне обговорення необхідності зміни політики США щодо Східної Європи¹². Результатом стало вироблення оновлених підходів щодо східноєвропейських країн. По-перше, одним з головних механізмів реагування на зміни у суспільно-політичному житті регіону була визнана фінансова допомога у вигляді

підтримки різноманітних програм, що раніше було нетрадиційним для східноєвропейської політики США. По-друге, визнавалася необхідність умовного характеру допомоги: вона надавалася лише при продовженні політичної та економічної лібералізації. По-третє, на початковому етапі (червень-серпень 1989 року) виправдовувалася обережність, зумовлена бажанням запобігти погіршення відносин з СРСР та спровокувати його на гальмування чи навіть припинення процесу реформ у Східній Європі, що вважалося за можливе з огляду на невизначеність реакції СРСР, яка детермінувалася внутрішніми проблемами Радянського Союзу. По-четверте, оформилися нові критерії так званої “політики диференціації”: якщо раніше ними були “віддаленість” від Москви (тобто зовнішньополітичний чинник, який, до речі, був визначальним) та забезпечення прав людини (внутрішньополітичний чинник), то тепер це мав бути критерій успішності економічних реформ. Тобто, диференційний підхід відтепер здебільшого базувався на внутрішньополітичних та економічних досягненнях східноєвропейських країн.

До того ж, можна визначити певну еволюцію у постановці головної мети американської політики щодо країн Східної Європи. З початком політичних реформ у Польщі та Угорщині навесні 1989 р. позицію США можна охарактеризувати як очікувальну позицію стороннього спостерігача, і головним питанням було *як саме відреагувати* на ці зміни. Восени 1989 р. ставлення США до трансформації у Східній Європі змінилося, і його можна охарактеризувати як активне залучення у східноєвропейські події, бо мова вже велася про те, *як краще підтримати* процес реформ в регіоні.

На законодавчому рівні нова східноєвропейська політика США втілювалася у “Законі про підтримку східноєвропейської демократії”, який був прийнятий та вступив у дію 28 листопада 1989 р.

Згідно з “Законом про підтримку східноєвропейської демократії” США, в якості провідної країни в структурах Світового банку і Міжнародного валютного фонду, брали на себе наступні зобов’язання: залучення кредитів Міжнародного банку реконструкції та розвитку і пов’язаних з нею установ, кредитів Світового банку, які призначені для модернізації промисловості, сільського господарства та інфраструктури; організацію програм, спрямованих на стимулювання сталого економічного зростання; надання кредитів для стабілізації валюти; сприяння реструктуризації та скороченню державного боргу; допомогу у галузі сільського господарства; гранти для приватного сектору через організацію спеціальних підприємницьких фондів, що мали надавати кредити та залучати інвестиції у приватний сектор;

програми технічної допомоги, спрямовані на сприяння реформам на ринку праці та економічну перебудову; програми для допомоги у розвитку ринкової економіки; впровадження програм Корпусу миру; підтримку створенню кредитних спілок, доступ до торговельних пільг в рамках Загальної системи преференцій; надання тимчасового або постійного недискримінаційного режиму для товарів з країн Східної Європи на основі застосування критеріїв та процедур так званої “поправки Джексона-Веніка”; організацію програм Корпорації закордонних приватних інвестицій та Експортно-імпортного банку Сполучених Штатів; допомога у розвитку торгівлі відповідно до Акту про іноземну допомогу 1961 р. та у переговорах про укладення двосторонніх інвестиційних договорів, біржової діяльності; організацію культурних центрів, доступ до програм Фулбрайта та інших програм, що здійснюються Інформаційним агентством Сполучених Штатів; створення програм співпраці між американськими та східноєвропейськими школами, університетами, іншими організаціями та об'єднаннями в таких областях, як медицина і охорона здоров'я, бізнес-управління, охорона навколишнього середовища та сільського господарства; надання стипендій для навчання студентів у США; гранти для реалізації двосторонніх угод, які передбачають співпрацю в обміні наукою і технікою; сприяння допомозі, спрямованій на підтримку розвитку правових, законодавчих, виборчих, журналістських та інших установ у вільних, плюралістичних суспільствах; надання медичної та екологічної допомоги тощо¹³.

Всі ці програми, та сам закон стосувалися спочатку тільки Польщі та Угорщини. Після закінчення сесії Конгресу відбулися революційні зміни і в інших східноєвропейських країнах, тому у першій половині 1990 р. наявною стала проблема доповнити прийнятий “Закон про підтримку східноєвропейської демократії” поправками, які передбачали додаткові асигнування й для інших країн¹⁴.

Як вже вказувалося, спочатку програми підтримки були зорієнтовані на фінансову та інші форми допомоги тільки для Польщі та Угорщини. При цьому, це стосувалося не тільки допомоги з боку США, а й різноманітних міжнародних об'єднань та організацій. Так, велика сума коштів у розмірі 14 млрд. доларів була виділена у 1989-1990 рр. на підтримку інвестиційних кредитів для Польщі та Угорщини Організацією економічного співробітництва та розвитку¹⁵, восени 1991 р. ця сума виросла до 45 млрд. – але вже для інших країн Східної Європи, у тому числі для Чехословаччини, Болгарії, Югославії, Східної Німеччини¹⁶. При цьому така риса як “умовність” економічної та фінансової до-

помоги в разі продовження демократизації та економічних ринкових реформ – залишалася основною у підходах щодо країн Східної Європи.

Так, в огляді держсекретаря Дж. Бейкера, що був опублікований в офіційному виданні держдепартаменту США 3 вересня 1990 р. та був присвячений питанням допомоги реформам у Східній Європі та Центральній Америці, визначалися п'ять основних критеріїв, за наявності яких країни Східної Європи могли очікувати на відповідні обсяги та форми допомоги для проведення фундаментальних політичних та економічних реформ: (1) дотримання верховенства права; (2) поважання прав людини; (3) впровадження багатопартійної системи; (4) проведення чесних і вільних виборів; (5) розвиток ринково-орієнтованих економік¹⁷. Так само можна говорити про принцип диференціації. Чим радикальнішими були зміни, тим більші обсяги допомоги можна було очікувати.

Таким чином, нова східноєвропейська політика США оформилася у вигляді фінансування вищезначених програм, перші суми на розвиток яких в рамках фондів для розвитку підприємництва становили 300 млн. доларів¹⁸. Згодом кількість фондів зросла до п'яти. Окремо слід згадати і про поступову відміну дії поправки Джексона-Веніка для країн Східної Європи¹⁹, і про політику щодо сприяння вступу східноєвропейських країн до євроатлантичних та інших міжнародних структур. Але, в цілому, головна трансформація відбулася – і всі форми взаємовідносин між США та країнами колишнього східного блоку почали поступово виходити за рамки радянсько-американських відносин.

Критичною подією в історії нової східноєвропейської політики США та радянсько-американських відносин була спроба серпневого перевороту 1991 р. в СРСР.

Як відомо, і події 1989 р. у Східній Європі, і серпневі події 1991 р. в СРСР – були очікуваними, але все ж таки несподіваними для світової спільноти. Це зараз, оперуючи відомими фактами, ми знаємо чим завершилися народні революції у Східній Європі та спроба консервативного перевороту у Радянському Союзі. У вже опублікованих спогадах самих учасників подій, коментарях та узагальненнях дослідників дана оцінка як самим подіям, так і їх наслідкам. Тим не менш, в момент, коли події тільки розгорталися було дуже важко передбачити як саме вони розвиватимуться.

До перевороту Дж. Буш-старший підтримував спробу реформ радянського лідера всередині СРСР. Його серпневий візит 1991 р. до України із знаменитою промовою проти сепаратизму – “свобода – це не те саме, що незалежність” – був скоріше свідченням підтримки М. Горбачова та його спроб ре-

формувавши Радянський Союз. Отже, 1 серпня 1991 р. США в особі свого президента висловилися за своє бачення майбутнього Союзу в оновленому вигляді: республіки будуть поєднувати більшу автономію з більш активною добровільною взаємодією – замість того, щоб ступити на безнадійний шлях ізоляції²⁰. Промова, за яку пізніше критикували американського президента (наприклад відома характеристика цієї промови журналістом У.Сефайром як “полохлива” або “слабкодуха” промова²¹), по суті була відображенням позиції США щодо взаємовідносин між центром та радянськими республіками на момент початку серпня 1991 р.

Ставлення до серпневого путчу 1991 р. в СРСР було аналогічним реакції на революційні події у Східній Європі у 1989 р. і позицію США можна охарактеризувати як “почекати та подивитись”. Невизначеність того, чим завершаться події в СРСР, чи не призведе це до згорання процесу реформ та невиконання міжнародних зобов'язань, подальша доля країн Східної Європи – ці та інші питання були головними при обговоренні та коментуванні ситуації в СРСР. Хоча переворот у Радянському Союзі і кваліфікувався як незаконний та не конституційний, і декларувалося, що “не буде нормальних відносин з США доки цей незаконний переворот залишається”, тим не менш, публічно позиція була сформульована так: “Що ми будемо робити – це просто спостерігати”²².

Вже після поразки невдалого державного перевороту у Москві, США майже одразу визнали незалежність балтійських республік, а на прес-конференції з цього приводу 2 вересня 1991 р. американський президент заявив, що він підтримує М. Горбачова у тому, що “республіки мають бути вільними у визначенні свого майбутнього”. Однак, при цьому питання про визнання проголошеної 24 серпня того ж року незалежності України та про інші радянські республіки не обговорювалося та навіть не згадувалося²³.

Одразу після того, як була визнана незалежність Естонії, Латвії та Литви та встановлені з ними дипломатичні відносини – політика США щодо них почала здійснюватися за зразком нової східноєвропейської політики. У першу чергу – це була підтримка реформ, пропозиції технічної та іншої допомоги, надання статусу найбільшого сприяння у торгівлі. Слід відзначити, що з огляду на те, що США фактично поновлювали дипломатичне визнання балтійських республік, здійснене ще у 1920-х рр., також просто поновлювався статус найбільшого сприяння у торгівлі, який був наданий цим державам у 1925-1926 рр.²⁴. На Естонію, Латвію та Литву поширювалися програми та форми допомоги, аналогічні тим, що впроваджувалися у східноєвро-

пейських країнах з 1989 р.: збільшено експорт певних товарів; організовано візити радників та експертів з США з метою навчання у сфері права, судочинства, митної служби, комерції, інвестицій; надавалися гранти для програм обміну та навчання у США представникам приватного сектору, профспілкового руху, органів місцевого самоврядування, мерам, освітянам (реktorам та деканам юридичних факультетів, факультетів менеджменту та маркетингу), медикам, екологам, спеціалістам у галузі телекомунікацій, туризму; програми обмінів для науковців та студентів; організовувалися тренінгові програми, семінари²⁵.

Окрім того, в оглядах держдепартаменту США, присвячених аналізу американської допомоги та розвитку подальшої трансформації у країнах колишнього соціалістичного табору, балтійські республіки розглядалися разом із Польщею, Чехословаччиною, Угорщиною, Румунією та іншими східноєвропейськими країнами²⁶.

Балтійські держави одразу ж зайняли особливе місце в політиці США. Так, у “Законі про підтримку свободи” 1992 р. (про нього далі детальніше – М.Б.), який передбачав асигнування допомоги колишнім радянським республікам, окремою умовою стояло зауваження, що Росія не отримуватиме допомоги, що передбачалася означеним законом, в разі, якщо вона затягуватиме процес виводу військ з території країн Балтії або ж загрожуватиме їх суверенітету²⁷.

З офіційним розпуском СРСР та виникненням нових незалежних держав, а також із подальшою інтеграцією колишніх соціалістичних країн Східної Європи до європейської спільноти поступово змінилося й саме поняття “Східна Європа”. Все частіше в офіційних заявах та документах законодавчої та виконавчої влади США фігурувала “Центральна та Східна Європа”. На геополітичній арені почала оформлятися “нова” Східна Європа, до якої згодом відносили й колишні радянські республіки, у тому числі і Україну. У російській політичній термінології з’явився термін “ближнє зарубіжжя”²⁸, а в американській паралельно фігурували поняття “Центральна та Східна Європа”, “колишні радянські республіки”, “нові незалежні держави”.

Втім, який би термін ми не використовували, на початку 1990-х рр. політика США щодо України та інших пострадянських республік почала реалізовуватися у загальних рисах нової східноєвропейської політики.

Першою схожою рисою можна назвати вже згадане обережне, обачливе та очікувальне ставлення до проголошених нових незалежних держав, окрім Балтії. Це було викликано тим, що у 1991 р. відрив республік від Росії, ядра Радянського Союзу, так

само як і відрив східноєвропейських союзників від СРСР у 1989 р., містив велику потенційну небезпеку для Європи та міжнародних відносин. Показовою у цьому плані була заява прес-секретаря американського президента М. Фіцуотера стосовно вересневого 1991 р. візиту до США тоді ще голови Верховної Ради України Л. Кравчука. У заяві наголошувалося, що американський президент завірив українського лідера в тому, що його адміністрація підтримує зусилля, які здійснюються у Радянському Союзі в контексті розбудови демократії, ринкових економічних реформ та верховенства права, та виклав кроки, що США здійснюватимуть з метою сприяння економічним реформам в Україні. Основними питаннями, на яких була сфокусована зустріч – це програми Корпусу миру, надання технічної та медичної допомоги, збільшення торгівлі з США, візит до України команди експертів з цього приводу²⁹. Таким чином, можна констатувати те, що американська політика на вересень 1991 р. все ще була сфокусована на відносини з Радянським Союзом як цілісним утворенням. Саме тому визнання проголошених влітку нових незалежних держав та встановлення дипломатичних відносин з ними відбулося з боку США не одразу.

25 грудня 1991 р. у своєму зверненні до американців з приводу утворення Співдружності незалежних держав на уламках Радянського Союзу, Дж. Буш-старший привітав нові нації, проголосив визнання з боку США незалежності та встановлення дипломатичних відносин з Росією, а також з Україною, Вірменією, Казахстаном, Білоруссю та Киргизстаном, відзначив умови, на яких буде встановлено дипломатичні відносини з іншими колишніми радянськими республіками³⁰. У цьому зверненні, а також в інших публічних заявах американського президента чітко проявилось особливе значення Росії у подальших відносинах з США та той факт, що вона займе місце СРСР на геополітичній арені та серед зовнішньополітичних пріоритетів США.

Звідси походить друга риса, що робить політику США щодо незалежної України “східноєвропейською” у традиційному сенсі – це другорядність та підпорядкованість відносинам з Росією (СРСР), яка була притаманною для американської політики щодо Східної Європи в роки “холодної війни”. Цей факт неодноразово підкреслювався і вітчизняними, і зарубіжними дослідниками, тому не будемо на ньому зупинятися детально. Відзначимо лише, що Росія так і залишилася головним пріоритетом для США на пострадянському просторі. Одним з прикладів чого є перелік регіонів у списку “актуальних тем” на вебсторінці Бюро з європейських та євразійських справ Держдепартаменту США (квітень 2011 р.), в якому з пострадянських країн фігурують тільки відносини з Росією³¹.

В якості третьої спільної риси можна навести ті принципи, на яких мали будуватися двосторонні відносини США з новими державами. Основні гасла, які декларувалися відносно України та решти пострадянських республік, були в контексті вже згаданої формули “демократія+реформи”³².

Наступною, четвертою рисою є ряд заходів, через які почала реалізовуватися “нова” східноєвропейська політика. Серед них необхідно звернути першочергову увагу на законодавство. У випадку “старої” Східної Європи було прийнято вже згаданий “Закон про підтримку східноєвропейської демократії”, із влучною аббревіатурою на мові оригіналу – SEED Act (*Support for East European Democracy Act*, “seed” – з англійської – “зерно”). У випадку “нових” східноєвропейських країн 24 жовтня 1992 р. був прийнятий “Закон про підтримку свободи для Росії та Євразійських демократій, що виникли, та відкритих ринків” – з не менш влучною назвою-аббревіатурою FREEDOM Support Act (*Freedom for Russia and Emerging Eurasian Democracies and Open Markets*, “freedom” – з англійської “свобода”)³³. І перший, і другий закони передбачали надання технічної, фінансової допомоги, сприяння інвестиціям, організацію навчальних та тренінгових програм, відкриття фондів для розвитку підприємництва, кредити.

В результаті двадцятирічного фінансування обох законів з 1989 по 2009 рр. було створено 10 фондів підтримки підприємництва, які охопили своєю діяльністю 18 країн: Польщу та Угорщину з 1990 р., Чехословаччину (а згодом окремо – Чехію та Словаччину) та Болгарію з 1991 р., Латвію, Литву та Естонію, Румунію, країни Центральної Азії, Україну, Молдову з 1994 р., Росію та Албанію з 1995 р.³⁴

На територію України поширилася діяльність спеціально створеного Western NIS Enterprise Fund (WNISEF), який був першим в Україні та Молдові регіональним фондом прямого інвестування з понад десятирічним успішним досвідом здійснення інвестицій у підприємства малого та середнього бізнесу. Фонд з початковим капіталом 150 млн. доларів інвестував у 37 компаній в регіоні, що діють у різних галузях економіки, зосереджуючи при цьому основну увагу на виробництві товарів широкого вжитку, будівельних матеріалів, упаковки, роздрібній торгівлі та фінансових послугах. WNISEF був створений Конгресом США і фінансується урядом США через Агенцію США з міжнародного розвитку (USAID)³⁵.

Серед аналогічних заходів, що були притаманними для політики США щодо “старої” та “нової” Східної Європи – пропозиції відміни славнозвісної поправки Джексона-Веніка та надання статусу найбільшого сприяння у торгівлі за певних умов. У травні 1989 р. президент Дж. Буш-старший висло-

вив свою готовність співпрацювати із Конгресом США у вирішенні питання відміни дії поправки Джексона-Веніка та надання тоді ще існуючому Радянському Союзу статусу найбільшого сприяння у торгівлі за умови приведення імміграційних законів у відповідність до міжнародних стандартів³⁶. Це питання згадувалося і у директивах з національної безпеки номер 23 від 22 вересня 1989 р. та директиві 35 від 24 січня 1990 р.³⁷. Починаючи з грудня 1990 р. американським президентом була запроваджена практика тимчасового скасування дії поправки Джексона-Веніка для Радянського Союзу. Вперше це було зроблено у грудні 1990 р., потім у червні 1991 р. термін дії цього рішення був продовжений ще на рік. З розпадом СРСР та визнанням нових держав – тимчасове скасування поправки поширилося на 12 республік – терміном до липня 1993 р.³⁸. Втім, остаточне скасування вищезначеної поправки ставало одним з показників спеціальної “винагороди” за економічні та політичні реформи та особливого ставлення з боку США, що вписувалося в рамки нового диференційного підходу. Так, встановлення нормальних торговельних відносин та офіційне скасування дії поправки Джексона-Веніка щодо України відбулося лише після Помаранчевої революції – у березні 2006 р. в часи президентства вже Дж. Буша-молодшого³⁹, хоча по всім формальним ознакам це могло відбутися набагато раніше.

В цілому, ззовні основні прояви практичного виміру американської політики щодо України з завершенням “холодної війни” та на початку незалежності виглядали як “східноєвропейські”. Втім, необхідно звернути увагу і на наявність певних відмінностей. Так, додатково до риторики у дусі “демократія+реформи” стосовно України найчастіше лунали заклики, пов’язані з питаннями безпеки. Напередодні, під час та після визнання української незалежності рефреном повторювалися гасла щодо якнайшвидшого досягнення задекларованого статусу без’ядерної держави, закріплення в діяльності нової держави політики безпеки та підтримання міжнародних угод щодо скорочення та нерозповсюдження ядерної зброї та інших форм озброєння⁴⁰. Задекларований без’ядерний статус України був головним фактором, з яким пов’язувалося визнання української незалежності. Усі вітчизняні дослідники, які вивчали ці події, відзначили великий тиск з боку США на Україну у цьому контексті, з чим важко не погодитися.

Ще однією специфічною рисою було те, що на відміну від країн Східної Європи, в яких відбулися саме антикомуністичні революції і офіційний Вашингтон почав співпрацювати з представниками опозиційних сил, які прийшли до влади, на пострадянському просторі ситуація була зовсім іншою. Як визначив тогочасний держсекретар Дж. Бейкер

одним з найважливіших у цьому контексті питань для США було “хто є тією владою, з якою ми далі можемо співпрацювати”. В умовах невизначеності, яка становила собою політичний фон початку 1990 рр. на пострадянському просторі, США декларували, що Захід готовий співпрацювати з тими, хто впроваджуватиме західні цінності та демократичні принципи у життя⁴¹. На початку української незалежності республіканська еліта майже не змінилася, на відміну від східноєвропейських країн, отже у зовнішньополітичному плані США та інші країни по суті починали співпрацювати зі старою комуністичною структурою.

У геополітичному плані американська політика щодо України та інших “нових” східноєвропейських держав – колишніх радянських республік, окрім країн Балтії, так і не вийшла з площини американсько-російських відносин. На відміну від балтійських республік, які майже одразу перейшли з категорії “радянські республіки” у категорію “східноєвропейські” держави⁴², Україна разом з рештою радянських республік так і залишилася в контексті пострадянського простору із сильним впливом Росії як спадкоємиці СРСР, хоча і стала частиною “нової” Східної Європи.

Період після Помаранчевої революції був своєрідною точкою біфуркації, коли переорієнтація політики США щодо України в контекст американсько-європейських відносин могла відбутися, як це було у випадку східноєвропейських демократичних революцій 1989 р. Можна визначити декілька факторів, які пояснюють те, чому це так і не сталося.

Серед внутрішніх, якщо вимірювати з боку українського, можна назвати наступні. По-перше, це невизначеність української зовнішньополітичної стратегії та постійні зміни головного вектору зовнішньої політики та стратегічного партнерства. У країнах Східної Європи таких коливань не було, і характерною була чітка спрямованість на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що можна умовно сформулювати як “тільки у Європу” та нікуди більше, аби подалі від СРСР (Росії). В Україні такого не було. По-друге, це відсутність внутрішнього консенсусу серед української еліти та громадян, а саме поділ у зовнішньополітичних уподобаннях на “Схід-Захід” всередині України. Це стало однією з характерних ознак усіх передвиборчих кампаній починаючи з 2004 р.⁴³, що значно ускладнило сприйняття будь-якого одного вектору зовнішньої політики України. По-третє, це специфіка ставлення до Росії з боку українського населення. Якщо з повоєнних часів та через все ще існуючі стереотипи часів “холодної війни” для мешканців колишніх країн соціалістичного табору Росія – це швидше “ворог”, у країнах Балтії – так само (окупаційний режим), то в Україні панує зов-

сім інше ставлення. Це пов'язано з продовженням існування поширених ще у радянські часи тез про братські слов'янські народи. До того ж, не потрібно відкидати наслідки політики переселень в СРСР, коли військова служба та політика розподілу молодих фахівців після отримання вищої освіти в сусідній республіці створила тісні родинні та дружні контакти між Україною та Росією. Треба також брати до уваги спільні релігійні уподобання, близькість мови та культури, історії. Все це створило зовсім іншу громадську думку в Україні стосовно Росії та її зовнішньої політики, ніж у країнах Центральної та Східної Європи.

Серед зовнішніх факторів як найбільш важливі необхідно відзначити наступні: (1) пріоритетність взаємин з Росією для країн Заходу; (2) залежність Західної Європи від російських енергоресурсів; та (3) специфіку російського бачення України та її зовнішньої політики. Тут буде слушним навести інтерпретації російських дослідників щодо сучасної політики США стосовно України, які багато в чому нагадують підходи, притаманні радянській історіографії. Основні акценти робляться на тому, що "дії Вашингтону спрямовані на те, аби добитися по-

вного відриву України від Росії"⁴⁴, що дуже нагадує оцінку радянською історіографією східноєвропейської політики США часів "холодної війни". В цілому, це питання потребує комплексного ґрунтовного окремого дослідження.

Таким чином, можна констатувати що в період завершення "холодної війни" східноєвропейський вектор зовнішньої політики США певною мірою трансформувався: були винайдені нові принципи та заходи американської політики щодо Східної Європи; взаємини з країнами колишнього соціалістичного табору перейшли з американсько-радянських у площину американсько-європейських відносин; основні прояви "нової" східноєвропейської політики поширилися на колишні радянські республіки, у тому числі і на Україну. Втім, впродовж останніх двадцяти років можна було простежити той факт, що другорядність навіть "нового" східноєвропейського регіону залишилася характерною рисою американської політики в Європі. Пріоритет взаємин з Росією, як спадкоємиці СРСР, і зараз визначає долю східноєвропейських країн у взаєминах з США. Прикладом цього може бути політика США щодо незалежної України.

ПОСИЛАННЯ

¹ Див. наприклад *Аладьина Н.В.* Приоритеты внешней политики Украины 1991-2008 гг. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М., 2008. – 265 с.; *Бжезінський З.* Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. – Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.; *Дашкевич А.В.* На роздоріжжі: Виклики сучасності і парадокси зовнішньої політики США. – К.: Наукова думка, 1996. – 151 с.; *Дубовик В.* Політика США по відношенню до незалежної України (1991-1994 рр.) Аналіз концепцій американської політології // Автореферат дисертації на здобуття звання к.п.н. – Одеса, 1996. – 24 с.; *Камінський Є.* Два ювілеї. США – Україна: становлення партнерства // Президентський вісник – 2001. – 1 вересня. – С.7-9.; *Канцелярук Б.І.* Східноєвропейська дилема Америки. – К.: Друкарня фірми АНК, 1995. – 200 с.; *Кравівін О.В.* Політика США щодо України на початку її незалежності. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdu_b/2008_1/texts/08kovrin.pdf; *Храбан І.* США-Україна. Зигзаги партнерства/Віче - №4 – С. 41-45. *Худолій А.О.* Українсько-американські відносини на початку 90-х років ХХ ст. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_21/Gileya21/P10.pdf; Hutchings R. American diplomacy and the end of the Cold War: an insider's account of U.S. policy in Europe, 1989-1992. – Washington, D.C.: The Woodrow Wilson Center Press, 1997. – 456 p.

² Див.: Change in the Soviet Union – George Bush speech – transcript President Bush's address at Texas A&M University's commencement exercises at College Station on May 12, 1989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1079/is_n2148_v89/ai_7843307/pg_2/?tag=content;col1; U.S. Relations with the Soviet Union (National Security Directive 23) 22 September 1989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bushlibrary.tamu.edu/research/pdfs/nsd/nsd23.pdf>.

³ Див.: *Бессонова М.М.* Східна Європа в концепціях та практиці зовнішньої політики США в умовах біполярного світу // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Випуск XV. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – С. 242-250.

⁴ Див.: *Бессонова М.М.* Проблема об'єднання Німеччини в контексті східноєвропейської політики США (1989-перша половина 1990 рр.) // Збірник наукових праць Міжнародної студентської конференції "Історія очима молодих дослідників". – Донецьк: ДонДУ, 1999. – Т.2. – С. 213-216.; *Бессонова М.М.* Участь США у вирішенні "німецького питання" на підготовчому етапі (кінець 1989 – початок 1990 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Випуск XX. – Запоріжжя, 2005. – С. 358-362.

⁵ New horizons in Europe – James A. Baker address – transcript. Secretary Baker's address at the ministerial meeting signaling the opening of two new security negotiations in Europe – talks on confidence and security-building measures (CSBMs) and separate talks on conventional armed forces in Europe (CFE) – in Vienna on March 6, 1989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1079/is_n2146_v89/ai_7654699/?tag=content;col1.

⁶ U.S. Relations with the Soviet Union (National Security Directive 23) 22 September 1989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bushlibrary.tamu.edu/research/pdfs/nsd/nsd23.pdf>.

⁷ Conflict in the Soviet Union – remarks by Secretary of State James Baker on the attempted coup d'etat – transcript. US

Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n34_v2/ai_11403264/.

⁸ Baker J. A. Democracy and American diplomacy – transcript. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n1_v1/ai_8988784/

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Conflict in the Soviet Union - remarks by Secretary of State James Baker on the attempted coup d'etat - transcript. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n34_v2/ai_11403264/

¹² Див. Бессонова М.М. Обговорення американської східноєвропейської політики у Конгресі США (1989 – перша половина 1990 рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Випуск X. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – С. 251-267; Бессонова М.М. Відносини між президентом та Конгресом США в процесі формування американської політики щодо Східної Європи (1989 р.) // Вступ до міжнародних відносин. Наукові праці історичного факультету Донецького національного університету (серія „Міжнародні відносини”). – Донецьк: Донецький національний університет, 2005. – № 4. – С. 60-68.

¹³ § 5401. Support for East European Democracy (SEED) Program. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode22/usc_sec_22_00005401_____000-.html

¹⁴ Див.: Н.Р.3402. Support for East European Democracy (SEED) Act of 1989 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/D?c101:7:./temp/~c101xAs5Tz;>

¹⁵ Baker J. A. Assistance and reform: Eastern Europe and Central America – transcript. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n1_v1/ai_8989192/

¹⁶ Montgomery P. Aid to East Europe Put at \$45 Billion // New York Times – November 12, 1991. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1991/11/12/business/aid-to-east-europe-put-at-45-billion.html?src=pm>

¹⁷ Baker J. A. Assistance and reform: Eastern Europe and Central America – transcript. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n1_v1/ai_8989192/

¹⁸ SEED Act. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.seedact.com/seed-act-fs-act>

¹⁹ Див.: Remarks at a Ceremony Granting Most-Favored-Nation Trade Status to Hungary October 26, 1989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://chnm.gmu.edu/1989/archive/files/hungarian-mfn-status-89_3bfd572db6.pdf

²⁰ Bush G. Remarks to the Supreme Soviet of the Republic of the Ukraine in Kiev, Soviet Union. 01 August 1991. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=3267&year=1991&month=8

²¹ *Safire W.* Independence will finish off Soviet Union (Lawrence Journal-World, 19 November, 1991) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.google.com/newspapers?nid=2199&dat=19911119&id=L7UyAAAAIIBAJ&sjid=nuYFAAAAIBAJ&pg=6444,5772560>

²² Conflict in the Soviet Union – remarks by Secretary of State James Baker on the attempted coup d'etat – transcript. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n34_v2/ai_11403264/

²³ The President's News Conference in Kennebunkport, Maine [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=3334&year=1991&month=9

²⁴ Overview and Compilation of U.S. Trade Statutes. Committee of Ways and Means/ U/S/ House of representatives/ !07 Congress, 1st Session. July 2001. – P.986-987. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://books.google.com.ua/books?id=o07LJexci4oC&pg=PR13&dq=Public+Law+102-182&hl=ru&ei=i6iTTeq6Ic_Lsgak643PCA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDQQ6AEwAg#v=onepage&q=Public%20Law%20102-182&f=false

²⁴ Focus on Central and Eastern Europe – includes related article on foreign correspondents. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n48_v2/ai_11752265/

²⁶ Там само.

²⁷ FREEDOM Support Act [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/F?c102:5:./temp/~c102n5GXRI:e3554:>

²⁸ Див. *Жирнов О.А.* Вашингтон и советское наследство (Обзор) // // Политика США на постсоветском пространстве: Сборник обзоров и рефератов / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исследов. глобал. и регионал. Проблем. Отдел Зап. Европы и Америки. – М. 2006. – С.12-60.

²⁹ Statement by Press Secretary Fitzwater on the President's Meeting With Chairman Leonid M. Kravchuk of the Supreme Rada of the Republic of the Ukraine 1991-09-25 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bushlibrary.tamu.edu/research/public_papers.php?id=3427&year=1991&month=9

³⁰ Address to the Nation on the Commonwealth of Independent States, December 25, 1991 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20388&st=&st1=>

³¹ Див. Regional Topics <http://www.state.gov/p/eur/rt/index.htm>

³² Див. наприклад Joint Declaration With President Leonid Kravchuk of Ukraine. Declaration on U.S.-Ukrainian Relations and the Building of a Democratic Partnership. May 6, 1992. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20920&st=&st1=>; Joint Declaration With President Nursultan Nazarbayev of Kazakhstan. Declaration on U.S.-Kazakhstan Relations. May 19, 1992. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20984&st=&st1=>; Remarks at the Departure Ceremony for President Nursultan

Nazarbayev of Kazakhstan. May 19, 1992. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20983&st=&st1=>

³³ FREEDOM Support Act [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/F?c102:5:./temp/~c102n5GXRI:e3554>;

³⁴ Див. *Bobiński K.* Building Free Markets – SEED Act 1989-2009: Enterprise Funds - a closed chapter or a model to be followed? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.seedact.com/files/seed_act_20.pdf; www.seedact.com/

³⁵ Див.: Western NIS Enterprise Fund. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.wnisef.org/ukr/index.shtml>

³⁶ President Bush's address at Texas A&M University's commencement exercises at College Station on May 12, 1989. "Change in the Soviet Union - George Bush speech - transcript". US Department of State Bulletin. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1079/is_n2148_v89/ai_7843307/

³⁷ U.S. Relations with the Soviet Union (National Security Directive 23) 22 September 1989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bushlibrary.tamu.edu/research/pdfs/nsd/nsd23.pdf> – р.6.; U.S.-Soviet Economic Initiatives (National Security Directive 23) 24 January 1990. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bushlibrary.tamu.edu/research/pdfs/nsd/nsd35.pdf>

³⁸ Message to the Congress on Trade With Certain Former Soviet Republics. May 6, 1992 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=20927&st=&st1=>

³⁹ Proclamation 7995 – To Extend Nondiscriminatory Treatment (Normal Trade Relations Treatment) to the Products of Ukraine, and For Other Purposes March 31, 2006. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=68471&st=&st1=>

⁴⁰ *Fitzwater M.* Ukrainians vote for independence. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n49_v2/ai_11824177/

⁴¹ America and the collapse of the Soviet empire: what has to be done – Secretary of State James Baker address – includes related article on Burkina Faso – Transcript. US Department of State Dispatch. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n50_v2/ai_11784996/

⁴² The Support for East European Democracy (SEED) Act of 1989: scope of authority [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/F?c102:5:./temp/~c102ZjoNZq:e115199>;

⁴³ Див. *Бессонова М.М.* Між Сходом та Заходом: регіональні особливості зовнішньополітичних уподобань в Україні // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Випуск XXVII. – Запоріжжя, 2009. – С. 356-363. або див. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Npifznu/2009_27/27/bessonova.pdf

⁴⁴ *Новикова О.Н.* Україна – зона особого внимания Вашингтона на постсоветском пространстве (Обзор) // Политика США на постсоветском пространстве: Сборник обзоров и рефератов / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исследований. глобал. и регионал. Проблем. Отдел Зап.Европы и Америки. – М. 2006. – С.88.

Bessonova M.M. The East European vector of the U.S. foreign policy and Ukraine at the end of the Cold War / Zaporizhzhya National University.

The paper reviews the East European vector in the U.S. foreign policy priorities during the period of end of the Cold War. In the new geopolitical conditions the place of Ukraine as one of the East European countries is examined.

Since the end of the Cold War the East European vector of U.S. foreign policy has transformed: there were invented new principles and measures of American policy towards Eastern Europe; relations with the former socialist camp countries have moved from the field of US-Soviet to US-European relations; the main signs of "New" East European policy has extended to the former Soviet republics, including Ukraine. However, secondary importance and subordination to US-Russian relations remained as main feature of even "New" American East European policy. Example of this is U.S. policy towards independent Ukraine.

Keywords: cold war, East European region, the United States of America, Ukraine, foreign policy.

Бессонова М.Н. Восточноевропейский вектор внешней политики США и Украина в период окончания "холодной войны" / Запорожский национальный университет.

Статья посвящена обзору восточноевропейского вектора среди внешнеполитических приоритетов США в период окончания "холодной войны", а также определению места Украины в новых геополитических условиях с позиций её нынешней принадлежности к восточноевропейскому региону.

Со времен окончания «холодной войны» восточноевропейский вектор внешней политики США трансформировался: были выработаны новые основы, принципы и методы американской политики по отношению к Восточной Европе; взаимоотношения со странами бывшего социалистического лагеря перешли из американско-советских в плоскость американско-европейских отношений; основные проявления "новой" восточноевропейской политики распространились на бывшие советские республики, в том числе и на Украину. Впрочем, второстепенность и подчиненность американско-российским отношениям даже "нового" восточноевропейского региона осталась характерной чертой американской политики в Европе. Примером этого может быть политика США в отношении независимой Украины.

Ключевые слова: "холодная война", восточноевропейский регион, Соединенные Штаты Америки, Украина, внешняя политика.

*Стаття надійшла до редколегії 23.03.2010
Прийнята до друку 21.05.2010*